

LES DOCTRINES DE KARL MARX I LLUR DESTÍ**

Richard LÖWENTHAL*

Actualment no es posa en dubte que Karl Marx ha estat un dels grans pensadors del nostre segle, que ha influït substancialment en la consciència de la humanitat moderna, en les seves condicions d'existència i en el seu destí. Tan poc «marxistes» són, en sentit doctrinari, la ciència social i la historiografia, com poc imaginable és llur assoliment total sense l'aportació de Karl Marx. La doctrina de Marx ha donat impuls al mateix temps a moviments de masses totalment diferents, però tots revolucionaris a la seva manera; als moviments socialdemòcrates en llur tendència bàsica, a partir dels quals foren creades les actuals democràcies occidentals, o, en tot cas, foren essencialment reorganitzades; als moviments comunistes, dels quals provenen les dictadures de partit de Rússia i Xina i els resultats de llur contínua expansió de poder; i també en el pensament d'una sèrie de moviments revolucionaris dels països desenvolupats ressonen les idees marxianes, almenys en llur retenyiment leninista.

Aquesta multiplicitat d'efectes té el seu origen no només en la síntesi marxiana d'idees extretes de múltiples arrels, no només en la unitat de la visió de conjunt marxiana d'una multiplicitat, d'àmbits per altra banda separats com la filosofia i la història, l'economia i la política, sinó centralment en el dualisme de l'impuls del pensament marxista. Car Marx fou per una banda un investigador científic que consagrà molts anys de la seva vida a l'ambició infatigable d'aconseguir coneixements cada vegada més amplis, comprovables empíricament i més units lògicament. Però fou alhora, sense adonar-se'n, el fundador d'una religió de l'ençà, d'una doctrina de la realització de la salvació en aquest món mitjançant la lluita social i política. Precisament, aquest caràcter doble de la doctrina marxiana explica el seu efecte enorme, però determina també els límits d'aquest efecte.

* Nascut el 1908 a Berlín; des del 1961 és professor de Teoria i Història de la Política Exterior en la Universitat Lliure de Berlín. És especialista en matèria de relacions Est-Oest. Les seves publicacions principals són: *Més enllà del capitalisme*, 1947; *Recaiguda romàntica*, 1970; *Socialisme i democràcia*, 1974; *La Segona República*, 1974; *La Unió Soviètica com a poder mundial*, 1976; *El canvi de societat i la crisi cultural. Problemes futurs de la democratització de l'oest*, 1979.

** Traducció de l'alemany de Judit Vilar.

Sigui'm permès, abans de fonamentar detalladament aquesta interpretació, dir quelcom sobre les arrels del pensament marxista. Un lloc comú sovint citat parla de les influències dels socialistes utòpics francesos, de l'economia nacional clàssica anglesa i de la filosofia idealista alemanya. Es coneix prou bé el fons de la qüestió quan es diu que Marx fou un continuador de les idees de l'ala radical de la il·lustració francesa i de la gran Revolució Francesa, però també quan es diu que la crítica —sobretot anglesa— havia admès la singularitat històrica de la il·lustració i seguí conscientment la intenció hegeliana de fer una síntesi del racionalisme i de la història del pensament; alhora Marx va ser marcat decisivament per l'experiència de la indústria capitalista del segle entrant, que on més àmpliament s'havia desenvolupat era a Anglaterra. Al mateix temps, entenia, en principi, com Hegel, tant la revolució política francesa com la revolució industrial anglesa, vistes des d'Alemanya, i que aquesta estava menys desenvolupada tant políticament como industrial, però que era més receptiva espiritualment, i esperava, com Hegel, que l'esperit del món estigués a punt d'emprendre el camí «cap a un altre país», pròpiament dit Alemanya. La seva visió del món es formà en la vigília de l'any 1848 i fou marcada per l'esperança en una revolució alemanya que superaria les conquestes del model. Després del fracàs d'aquesta es concentrà, en primer lloc, en l'obra científica de la seva vida i en l'observació, igualment a llarg termini, i en l'assessorament dels moviments obrers internacionals que es desenvolupaven.

Amb això, hauria d'estar clar que en Marx el concepte d'una esperança intramundana vingué en primer lloc, i inspirà el rigorós i infatigable treball científic dels anys següents no menys que l'activitat política posterior. En aquesta esperança, la concepció d'un ordre ideal de la societat, alhora racional i espontani, que provenia de l'ala radical de la il·lustració, fou vinculada a la creença en una legitimitat de la història que aspirés a aquest fi. Semblants concepcions de la història en realitat ja foren desenvolupades a França per Condorcet, i després per St. Simon; i Hegel intentà de presentar la història universal idealistament com un progrés en la consciència de la llibertat. En Marx, aquesta idea d'una legitimitat de la història dirigida vers

la salvació prengué la forma que suposava en els inicis l'existència arreu d'una societat «proto-comunista» primitiva sense classes; en el transcurs del desenvolupament econòmic i social s'haurien format diferents formes, resultants unes de les altres, de classes socials; i a la fi hi hauria de nou una societat sense classes en el grau més alt de desenvolupament. El paralelisme d'aquesta visió amb la història bíblica de la salvació amb les seves etapes paradís-pecat original-paradís és notori.

Però en Marx aquesta visió sacro-històrica rep un fons verificable empíricament, designat per ell mateix com a «materialista». Amb això, la *darrera* força motriu del desenvolupament històric seria l'efecte recíproc de les puixants necessitats humanes i de les creixents forces productives. L'augment de les forces productives exigiria ara, en totes les etapes, la creació de noves relacions de producció, és a dir, en primer lloc la creació de classes socials —l'exploatació dels esclaus per l'amo dels esclaus, després dels camperols serfs pel noble propietari de la terra i finalment dels treballadors «lliures» pel propietari capitalista. La corresponent transició d'un d'aquests ordres socials al següent s'efectua per la lluita de classes —la força motriu *immediata* dels grans canvis històrics. A la fi, aquest desenvolupament farà possible, com a conseqüència de l'augment enorme de les forces productives en la societat industrial capitalista, la transició vers una nova societat sense classes, ja que produirà la lluita de classes del proletariat industrial —la primera classe que només podria emancipar-se— acabant amb tota la dominació de classes. En la concepció de Marx, en el sentit sacro-històric, del que no era plenament conscient, el proletariat juga el paper del salvador.

En la interpretació ortodoxa dels deixebles de Marx no s'ha reconegut mai aquest aspecte religiós de l'ençà de la visió marxiana de la història; més bé ha estat descrit com el fruit d'una filosofia del «materialisme dialèctic». De fet, Marx no s'esforçà mai per a crear un sistema filosòfic; trobà més aviat en la Dialèctica hegeliana un mètode *heurístic* altament fructífer per a les seves investigacions històriques i de les ciències socials, sense considerar-la, com més tard feren els escolàstics marxistes, com un mètode de *demonstració*; i fou «materialista» en el sentit

que aplicà aquest mètode al món de l'experiència sensible. Per tant, per a comprendre la concepció marxista de la història no és essencial acceptar les reconstruccions escolàstiques pòstumtes del seu «sistema filosòfic»; més bé és essencial que aquesta concepció de la història contingui, prescindint del seu sentit ulterior sacro-històric, coneixements científics significatius. No és cert només que les estructures de classes de les societats depenen decisivament de la situació i el tipus de llurs forces productives —per exemple, l'estructura burocràtica dels clàssics despotismes asiàtics depèn de la importància d'un sistema centralitzat de regadiu artificial, o, a Europa, la dominació feudal de la terra del predomini d'un altre tipus d'agricultura, o la transició vers al capitalisme amb forces de treball «lliures» de la transició a la manufactura i després a la indústria maquina. També és cert, en tot cas, que, en el desenvolupament occidental, sobretot des del Renaixement, la dinàmica econòmica de les forces productives i de les necessitats ha estat la font principal de tota dinàmica pròpia del desenvolupament social, que ha repercutit en les lluites de classes i en els canvis del sistema social i polític.

El descobriment d'aquesta interdependència ha canviat la visió de la història occidental també en molts homes que de cap manera són conscients de la seva procedència marxista. No és clarament vàlida en la mateixa mida per a Rússia, en la història de la qual els canvis dinàmics han sorgit al llarg dels segles, no de baix de la producció i de l'estructura social, sinó de fora i de dalt, per a les necessitats d'autoafirmació exterior de l'aparell estatal zarista; i encara és menys vàlida en molts «països desenvolupats» actuals que en el seu temps foren sacrificats a la política colonial occidental només perquè no havien produït *cap* dinàmica pròpia comparable a la dinàmica occidental. La comparació mostra que tal dinàmica està lligada a les condicions tècniques i econòmiques i també a les institucionals i culturals, i per a copiar-la s'esforcen aquests països avui dia amb més o menys èxit. Però el descobriment marxista d'un factor essencial de la dinàmica del desenvolupament occidental no es redueix perquè aquest descobriment no es mostri, en general, com ell creia, com a clau universal per al desenvolupament

històric: Que el descobridor faci inicialment semblants estimacions exagerades de nous coneixements fonamentals és en la ciència del tot normal.

Però l'interès de coneixement de Marx naturalment no vàlid per a la dinàmica del desenvolupament històric en general —vàlid, en especial mesura, per a la dinàmica de l'acumulació de capital en l'actualitat i en el futur. En detallades investigacions analitzà com el capital, que defineix com a plus-vàlua del valor incubat a Anglaterra s'havia sotmès primer a l'antiga producció artesanal i s'havia creat la indústria moderna, i com el comerç capitalista havia estès el nou mode de producció no només dins del món occidental, sinó també en els països de civilització totalment diferent i havia fet desaparèixer llurs tradicions i institucions. Amb tot això, Marx fou al mateix temps inexorable en la descripció de les conseqüències, sovint inhumanes, de l'explotació capitalista tant en la seva pàtria com en els territoris de la seva, sovint violenta, expansió, i il·limitadament optimista en l'esperança que la difusió universal d'una tècnica cada vegada més productiva per una banda, i la creació d'una *tabula rasa* cultural, mitjançant la destrucció de totes les tradicions, per una altra, creessin les condicions per al pròxim venciment del capitalisme en la societat sense classes del futur. Ja que Marx estava convençut que també aquest mode de producció, inauditament dinàmic, esdevindria finalment, com tots els anteriors, una barrera pel desenvolupament continu de les forces productives i produiria els seus propis enterraments en el proletariat, cada vegada més nombrós i universalment explotat i unificat.

Per aquest procés d'autorepressió del capitalisme, la crítica marxiana preveia tres legitimitats essencials de l'economia política. En primer lloc, preveia la dependència de la producció capitalista de les privades ambicions de benefici del propietari com a barrera necessària de l'augment dels ingressos i del nivell de vida de la massa treballadora sobre el mínim vital necessari, només flexible en els límits convencionals, per reproduir la força del treball. En segon lloc, veia una tendència històrica en el cas de la taxa de benefici com a conseqüència necessària de la part de capital augmentada amb el progrés tècnic en els costos totals de producció, i igualment com a causa necessària del descens periò-

dic de les inversions, i per tant, de les crisis econòmiques periòdiques i de l'agreujament inevitable de les crisis econòmiques; però ell esperava una tendència històrica vers l'increment de l'«exèrcit de reserva» industrial d'aturats i per això, vers l'increment de l'estrat de miserables dins del proletariat, com també la inseguretat existencial del seu conjunt. En tercer lloc, esperava, amb motiu de la tendència perceptible vers la concentració, cada vegada em menys mans, de la propietat capitalista, una continuació de la ruïna de les classes mitjes independents, amb la qual havia començat la marxa triomfal del capital industrial, i així, doncs, una polarització progressiva de la societat entre una minoria minvant de capitalistes en un pol i una majoria creixent de proletaris sense propietats i caiguts en la misèria en l'altre pol, polarització que només podia acabar amb l'expropiació revolucionària dels expropiadors pel creixent proletariat conscient de la pròpia situació i dels propis interessos.

No vull aquí tractar la fundació de la teoria marxiana de l'explotació, ni la teoria del valor que li serveix de base. Tan discutida ha estat sempre, tan indiscutible és el paper central que juga l'ambició de benefici en la producció capitalista. De les prediccions de valor de l'anàlisi econòmica marxiana depenia fins a quin punt podrien deduir-se del paper central de l'ambició de benefici inevitabilitat del progressiu agreujament de les crisis cícliques, de la creixent polarització de l'estructura social i de la creixent misèria de la massa, i fins a quin punt s'han confirmat en la realitat.

Allò més fàcil és respondre a la qüestió de la validesa de la «teoria de la concentració» com a teoria de la polarització social. La deducció de la disminució en el nombre de propietaris independents, de classe mitja i camperols en les lleis de la producció capitalista era lògicament correcta i s'ha confirmat empíricament. Però l'esperada polarització social no ha esdevingut per una sèrie de motius. En el lloc de les classes mitges independents, s'han establert cases de proveïdors dependents, relativament segures, i tallers de reparacions. La disminució del nombre de competidors capitalistes independents està en front de l'àmplia distribució de la propietat d'accions entre persones, la part de les quals en el *control* dels empresaris és una ficció jurídica,

però real en el *benefici*. La part dels treballadors industrials en la població disminueix constantment en tots els països industrials desenvolupats, o segons la paraula de moda, països postindustrials, en favor del personal d'oficina, el servei industrial i el servei públic. En un mot, tenim tendència a la concentració del poder econòmic *sense* una tendència a la polarització social.

L'esperança marxiana en el necessari agreujament de les crisis cícliques es basava per una part en l'observació de les crisis de la seva època, per una altra part en la fundada esperança, teòricament vàlida, que la taxa de benefici caurà amb la progressiva inversió de capitals no només periòdicament dins del cicle sinó també històricament dins del cicle. Hem tingut per torn períodes d'aproximadament 25 anys de cicle benigne i de cicle rigorós. Però, sobretot, la implantació d'una política estatal, no prevista per Marx, que aspirava amb els recursos fiscals de Keynes a l'ocupació plena i al creixement continu de l'economia, ha reduït en el quart de segle posterior a la 2.ª Guerra Mundial el fenòmen de les crisis cícliques a recessions marginals. La creixent i difícil recessió de la darrera dècada es basa en els canvis estructurals, com l'escassetat d'energia i de matèries primeres, els problemes del medi ambient i l'ajornament de la divisió del treball econòmic mundialment, que amb els mètodes keynessians de govern global no poden solucionar-se, però que tampoc no tenen cap interdependència específica amb la dinàmica de l'ambició de benefici, ni les fluctuacions *cícliques* de la taxa de benefici amb el cicle de crisis, que han estat acceptades també per l'economia moderna no marxista en la forma dels conceptes keynessians de l'«eficiència marginal del capital» i de l'equilibri entre l'estalvi i la inversió a través de llurs fluctuacions.

Però una legitimitat *històrica* del sentit de la taxa de benefici no s'ha confirmat; més bé no s'han respectat les economies estatals dels anomenats països «socialistes».

La predicció marxiana depenia lògicament de les esperances d'una polarització creixent de la societat i de les crisis agreujades. Per això, s'ha confirmat tan poc com aquesta. Degut a l'«assistència social estatal» en el món occidental s'ha elevat el nivell de vida dels treballadors indus-

trials i de la població treballadora en general tan inauditament que en els països industrials s'ha acabat amb la propietat capitalista o econòmica mixta per parlar d'un «proletariat» —a menys que es consideri el «subproletariat» com a grups perifèrics perjudicials, acostumats a les minories nacionals o racials. Aquest darrer és un problema greu en una sèrie de països —però no en el sentit de la predicció marxista. Lluny de desenvolupar una consciència revolucionària, la classe treballadora també s'ha integrat cada vegada més en la societat en tots els països industrials occidentals, on havia votat tradicionalment comunista o, fins fa poc, encara ho votava: l'anomenat Eurocomunisme repeteix en els països llatins, amb cert retràs històric, el desenvolupament de la social-democràcia en la resta de l'Europa occidental vers la reforma política en el marc dels estats democràtics.

Amb això arribem a la doctrina *política* de Karl Marx, en la qual cal diferenciar dues components: una concepció utòpico-revolucionària, que fou desenvolupada en el Manifest Comunista i en la revolució del 1848, i també en temps posteriors, no revolucionaris, retinguda com a objectiu final teòretic, i una concepció del paper que juga el moviment obrer desenvolupat, nacional i internacional, en el present no revolucionari, que Marx practicà en els anys seixanta del segle XIX en la Primera Internacional i en endavant.

La concepció política fonamental de Marx es basa en la interpretació que tot Estat seria l'instrument de poder d'una classe dominant per a oprimir les classes per ella explotades: en la societat sense classes del primitiu comunisme no s'hauria donat cap Estat, i en la futura societat sense classes tampoc no se'n donarà cap. Tots els Estats capitalistes serien, per tant, necessàriament, dictadures de la burgesia independentment de si llur forma política fos monàrquica o republicana, dictatorial com a la França de Napoleó III o parlamentària com a Anglaterra. Només la presa de poder per part del proletariat podria acabar amb aquesta dominació burgesa de les classes; però tampoc conduirà de seguida a un Estat sense classes i de llibertat estatal: entre la societat capitalista i a societat sense classes hi hauria necessàriament el període de transformació revolucionària d'una en l'altra, i aquesta transformació podria produir-se només

mitjançant la *dictadura* de la majoria proletària sobre la resta de les classes explotades.

El concepte de dictadura de proletariat no prové de Marx, sinó de la tradició dels complots comunistes francesos de Babeuf en la revolució francesa i de Blanqui en els temps de Marx. En aquests significarà políticament la dictadura del partit disciplinat organitzat centralitzadament que intentaven crear; i en aquest sentit, l'assumí també el conspirador revolucionari rus Tkatschew, amic de Blanqui, i el realitzà més tard Lenin sota l'apellació a Marx. Però en Marx mateix, el concepte de la dictadura del proletariat *no* tenia el sentit de dictadura de partit: Marx l'havia definit mitjançant el seu contingut de classe, però les seves idees sobre la forma política eren bastant inexactes i al llarg de la seva vida les canvià diferents vegades. Originalment pensava en una analogia proletària amb la fase dictatorial de la revolució «burguesa» francesa sota Robespierre i el Comité de Salut Pública, que ja *no* era la dictadura d'un partit organitzat. En la revolució del 1848, en la que Marx participà activament en les files dels demòcrates radicals i com a fundador del nascut moviment obrer alemany, reiterà la mateixa idea als membres de la «Lliga dels Comunistes», el comanament de la qual abans havia acceptat, que després de la seva opinió, els comunistes haurien de ser una espècie de llevat intel·lectual en el moviment de masses, però «cap partit especial, al costat o enfrontat als altres partits de treballadors», com ja es deia en el Manifest Comunista.

En començar l'any 1850, després de la derrota de la revolució, Marx es féu l'autocrítica, en una adreça de l'administració central de la Lliga dels Comunistes, de què ell havia negligit la cohesió de la Lliga en la revolució; aquest és el primer i l'únic document en el qual posà en relleu el paper clau del partit revolucionari —potser sota la influència dels emigrants blanquistes, amb els qui treballà llavors, després del seu retorn de l'exili londinenc. Però ja pocs mesos després dissolgué la Lliga dels Comunistes perquè s'havia convertit en una secta que ja no mantenia l'ordre en la realitat postrevolucionària. En la Primera Internacional tractà d'influenciar totes les organitzacions associades de treballadors, però mai no provà de fundar un partit molt fixat en les seves idees. Al contrari,

al 1871 enaltí, en nom del conseller general de la Internacional i en el seu escrit sobre la «Guerra civil a França», la Comuna de París com el primer exemple real d'una «dictadura del proletariat». Però la Comuna era del tot diferent a una dictadura de partit —els seus representants eren lliurement elegits d'entre una majoria de partits independents, sota els quals els blanquistes eren una minoria. El que trobà Marx en el seu model fou, fora de les mesures socials i l'esperit de lluita de la tentativa, la reunió en les mans dels treballadors elegits del poder legislatiu i executiu, a més de la renúncia a tota burocràcia professional i el manteniment dels representants mateixos en tot temps verables. Era el model d'una democràcia radical, directa, que al 1917 Lenin proclamà com a exemple dels Soviets i que aviat suprimí, després de prendre el poder, mitjançant la subordinació d'aquests sota el seu partit bolxevic. Finalment, després de la mort de Marx, el seu company de treball i de lluita Friedrich Engels qualificà la república democràtica de forma política natural d'una «dictadura del proletariat» en el sentit marxista.

Naturalment, Karl Marx romangué fins la seva mort, durant quasi bé cent anys, un revolucionari, no només en el sentit social del mot, sinó també en el sentit polític —però precisament *no* fou el propagandista i encara menys els precursor organitzador d'una dictadura de partit revolucionària. Entre els pensadors socialistes que l'invocaren a principis del segle vint, Rosa Luxemburg, amb la seva fe en la espontaneïtat revolucionària de les masses, estigué més a prop d'ell que no pas Kautsky d'una banda o Lenin d'una altra. I la mateixa convicció marxista en la inevitabilitat d'una violenta revolució política, en la presa de poder armada per part del proletariat per tal de realitzar l'objectiu socialista, la limità, ja al 1872, en el moment de la dissolució de la Primera Internacional, als països amb durs aparells estatals militars i policials, com la França bonapartista i l'Alemanya de Bismarck: en les seves famoses converses d'Amsterdam, després del congrés de dissolució de La Haya, expressà la convicció que en els països sense exèrcit permanent ni policia centralitzada, com Anglaterra, Estats Units i potser també Holanda, seria imaginable un triomf democràtic del moviment obrer sense revolució violenta.

I arribem a l'altra part de la concepció política marxiana, la que determina la seva idea de les missions a llarg termini del moviment obrer en situacions no revolucionàries. Es basava, junt amb tot l'internacionalisme i tota la convicció de la importància d'una consciència del destí teòricament fonamentada, en el coneixement que el moviment obrer provoca necessàriament diferents experiències sota les condicions de diferents països i desenvolupa diferents formes de lluita. Malgrat la gran influència que Marx podé exercir sobre els documents de la Primera Internacional, per raó dels seus coneixements enormes de les relacions polítiques i socials, del seu horitzó internacional i de la unitat de la seva concepció teòrica, mai no intentà d'imposar, amb l'ajuda de manipulacions organitzadores, ni un programa unificat ni una estratègia comuna a organitzacions associades de base tan diferents com els sindicats anglesos del seu temps, hostils a tota formació de partit però organitzadament forts, als quals es sumarien en primer lloc sindicalistes proudhonians allunyats de la política i més tard sindicalistes bakuninistes revolucionaris, sempre dèbils en llur organització, provinents dels països llatins, socialdemòcrates suïssos de llengua alemanya, pròxims a la incorporació en la Internacional, «lassalleans» i «eisenacheans»: Marx es fià que la pròpia experiència d'aquest moviment ajuntaria uns i altres i prendrien el camí que ell havia considerat teòricament just, i considerà com a missió pròpia, primer, posar en marxa aquest procés mitjançant l'accentuació dels interessos bàsics col·lectius i després, facilitar-lo mitjançant la consulta i discussió sense intentar d'exercir el poder de comanament.

Una sèrie de biògrafs que confien més en les manifestacions de la intolerància personal de Marx, en la ràbia i el despreci enfront dels seus «rivals» que mostra en la seva correspondència, que no pas en la pràctica de la seva conducta política en la Internacional, han dibuixat el retrat d'un fanàtic àvid de poder, la intolerància ortodoxa i la consciència de missió del qual l'haurien convertit en un precursor necessari de Lenin i Stalin. Han donat massa importància, amb això, a la manca personal del seu caràcter, en efecte poc amable, en la seva significació històrica, i han menyspreat el treball intel·lectual i polític d'un gran pensador d'una

manera sovint absurda —han adjudicat la dictadura bolxevic a un immerescut avantpassat. Naturalment Marx sempre seguí intentant, com tots els dirigents de distint parer, de fer *prevaler* en la Internacional les seves opinions tant com era possible amb arguments; però no tenia cap partit propi o fracció organitzada en les seves files, i per tant no podia ni volia intentar *imposar* les seves especials opinions. Sobretot la defensa de la unitat de l'associació internacional d'aquests moviments heterogenis pel seu desenvolupament futur fou per a ell més important que la ràpida imposició de les seves pròpies teories. La dissolució final, després de la derrota de la Comuna de París, no fou conseqüència de la intolerància de Marx, sinó de l'activitat conspiradora infatigable de Bakunin, qui realment organitzà una fracció internacional i alhora comprometé la Internacional degut a la seva col·laboració sense escrúpols amb el rus Netschajew, fanàtic de la destrucció. Aquest desenvolupament, que Marx deixà el 1872, era només el camí de la dissolució, per tal d'assegurar el futur del moviment obrer.

La sinceritat del pensament marxista per una multiplicitat de formes del nou moviment, junt amb tota la crítica al que ell preveia com a respectius prejudicis nacionals, es mostrà de nou en la darrera dècada de la seva vida. Així continuà el desenvolupament d'ambdós fonaments de la socialdemocràcia alemanya, de la *Allgemeinen Deutschen Arbeitervereins* fundada per Lassalle i de l'organització creada per August Bebel i Wilhelm Liebknecht, amb els dirigents de la qual s'associà amistosament fins llur reunió a Gotha l'any 1875, i celebrà aquesta fundació del partit mentre criticà durament i al mateix temps, el concepte de *destí* intern al programa de Gotha. Així, però, mostrà també el seu respecte als revolucionaris russos de *Narodnaja Wolja*, que no eren guiats per la voluntat doctrinària de destrucció com Bakunin, sinó per la manca total de possibilitats d'acció democràtica en els anys setanta en el camí del terror, però que al mateix temps proclamaren l'objectiu de les eleccions lliures després de la caiguda del zarisme. Fou en una carta a la seva antecessora en la lluita, Vera Sassulitx, on Marx escrigué les conegudes paraules que diuen que la seva doctrina no és cap «passe-partout», cap clau universal per a l'estratègia i la tàctica dels movi-

ments socialistes de tots els països i sota totes condicions.

He intentat mostrar com es barregen i s'imposen en la doctrina marxista elements d'una creença en la salvació en l'ençà amb elements d'una anàlisi científica en part peonera. Això també era vàlid per a l'activitat política de Marx. Volia donar al nascut moviment obrer socialista, de la significació històrica del qual estava profundament convençut, una imatge clara de la seva missió conjunta per damunt de totes les diferències i d'un objectiu comú de revolució social —si es vol, volia ensenyar-li un concepte comú de salvació anhelada. Però ell sempre es veia només com a *mestre* d'aquest moviment, mai com a *dirigent* en el sentit polític-organitzatiu: volia ser el seu *profeta*, no el *messies* —el messies de la humanitat, segons la seva concepció, era la classe treballadora mateixa. Igualment, aquí radica la diferència per principi entre la religió de l'ençà de Marx per una banda, i el moviment i l'Estat totalitaris per una altra, que Lenin organitzà en aquesta religió de l'ençà: l'essència del moviment totalitari és el compromís d'esperança en la salvació en un partit determinat sota un dirigent determinat: el portador d'aquesta esperança ja no és una figura social objectiva, una classe o nació, sinó un partit i una persona —el messies rep un nom propi. Per això, l'element religiós de l'ençà, utòpic, de la doctrina marxista, era certament *una* condició prèvia per al desenvolupament posterior vers la dictadura bolxevic, però cap condició prèvia *assolida*; l'estat totalitari era una conseqüència possible de la doctrina marxista, però no *necessària* i certament cap conseqüència projectada pel seu creador.

Per això ens preguntem sobre l'efecte històric de la doctrina marxista. Havíem diferenciat en ella els dos components fonamentals: per una banda una promesa de salvació en l'ençà, i per una altra un resultat econòmic de l'originalitat i transcendència de la revolució; també mostràrem com ambdós elements es confonien en la concepció política de Marx. És natural que ambdós elements hagin tingut diferents destins històrics.

El destí típic dels descobriments científics peoners és que en primer lloc sovint ensopeguen amb l'oposició vehement dels especialistes. Una fase de la imposició pas a pas segueix típicament

la seva integració en la massa total del saber, del qual es diferenciarà cada vegada menys. Finalment, en el transcurs del desenvolupament científic s'adelanta totalment o en part i esdevé una part integrant de la història de la ciència.

Les religions de l'ençà tenen sovint un impetuós increment de la fe com a conseqüència d'una crisi social més durable. Però perquè estan subjectes a les condicions d'una fase determinada de la història, i perquè prometen un paradís a la terra que no pot esdevenir, tenen necessàriament un temps de vida limitat com totes les religions creadores de cultura que es fonamenten en la transcendència de la vida de l'ençà. Més aviat o més tard empallideixen allà on no s'intenta una realització revolucionària en el mer fons de la vida de cada dia; però poden guiar les noves crisis socials, tal vegada cap a un «revival», un nou renéixer de l'esperança religiosa intramundana que, clarament, és encara més efímer que el primitiu increment de la fe. Però quan es fa l'intent d'una realització revolucionària i després de sacrificis sovint difícils es reconeix per fi com a manifestament fracassat, perden llur crèdit i es solidifiquen en paroleria cínica.

Aquests típics desenvolupaments també es poden seguir en els descobriments científics marxians per una banda, i en les promeses de salvació marxianes per una altra. Les idees marxianes sobre el paper que juguen les forces productives, les relacions de producció i les lluites de classes en la dinàmica de la història han exercit, després de la forta oposició dels inicis, un efecte immens en la història de la ciència i la sociologia de l'actualitat, més enllà del cercle d'aquells qui es declaren partidaris del «marxisme». Però mentre les qüestions plantejades per Marx en aquest sector resultaven altament fructíferes, els intents ensopegaven amb respostes més dogmàtiques i més «marxistes» de l'oposició com més es seguien explorant aquestes qüestions plantejades. Ja ens hem referit a la diversitat del curs històric en les cultures no occidentals, en les quals manca la dinàmica caracteritzada per l'Occident, i per això el significat dels factors culturals i institucionals menyspreat per Marx. I així, certament, els escrits d'història contemporània de Marx, en part brillants, mostren que estava lluny de formular una tesi estreta de la primacia dels *motius* econòmics en

la conducta humana, així, certament, mostren que en el curs modern de la història, fins de la història del moviment obrer i de la vida econòmica, ell menyspreà tant el paper del nacionalisme com el radi d'acció de l'Estat en les societats modernes. D'aquesta manera, de la imposició dels coneixements històrics i sociològics fonamentals de Marx i de llur integració en el desenvolupament científic general, s'ha inferit necessàriament també el coneixement dels seus límits.

En la ciència econòmica, la teoria marxista del valor mai no ha estat del tot acceptada, però la concepció del capitalisme com a una formació històrica de l'economia on l'ambició de benefici ha desenvolupat una dinàmica singular, és àmpliament reconegut. L'harmònica interpretació d'aquest sistema econòmic impugnada per Marx, segons la qual un mínim d'intervenció estatal en el mecanisme del mercat assegura un màxim de funcionament ininterromput del sistema econòmic, en veritat no ha desaparegut de la discussió científica, però es manifesta més en la prèdica dels seus partidaris que en la pràctica dels governs dels països capitalistes, prescindint del seu «revival» poc eficaç sota el nom de «monetarisme». Però així, certament, l'alternativa keynessiana a aquest art de l'harmonia en els propis coneixements bàsics concorda amb la doctrina marxista del cicle de crisis, sense que Keynes fós conscient aparentment d'aquesta concordança, així, sens dubte, la política econòmica de govern global basada en Keynes i en els economistes suïssos s'ha adelantat a la doctrina de crisi marxista amb mitjans fiscals i de política pecuniaria. Si Marx no preveia les possibilitats de govern econòmic de l'estat, també en la subsistència de la propietat capitalista en els mitjans de producció, encara menys pogué preveure els motius de les crisis totalment modernes, que estaven subjectes a la limitació física del creixement de la producció mitjançant el reiterat esgotament de les fonts d'energia i de les de matèries primeres, i al progressiu deteriorament del medi ambient pel creixement. En efecte, una de les majors revolucions post-marxistes del nostre pensament rau en què en lloc de l'espera de la captivitat futura de les forces productives mitjançant la propietat capitalista i en lloc de l'esperança en el desencadenament de les forces productives en el capitalisme, s'ha produït un de-

sencadenament creixent, imprevist, de les forces destructives.

La concepció *política* marxista del paper que juga el proletariat ha contribuït essencialment a desvetllar l'autoconsciència del moviment obrer en molts països, i també a la seva confessió d'internacionalisme, que ja l'any 1889, poc després de la seva mort, es trobà en la fundació d'una nova Internacional de partits democràtics-socialistes; també la comprensió d'aquests partits respecte a la necessitat de col·laboració amb les organitzacions sindicals independents com a representants dels interessos laborals immediats dels treballadors fou fomentada per les seves idees. Però la seva concepció que sota les condicions de les relacions de producció capitalista de tot l'Estat, independentment de la seva forma política, és necessari un instrument de dictadura de la burgesia, provenia d'una època anterior al ple desenvolupament de la democràcia moderna, en la qual els Estats europeus desenvolupats, o no tenien cap dret electoral general, per a tots, o cap govern responsable del parlament elegit. Com més partidaris guanyaven, més es concentraven els partits polítics de treballadors en la missió d'unir la lluita pels drets socials dels treballadors amb la lluita pel dret democràtic de votar per a tots —per a emprar l'expressió del programa de Gotha menyspreada per Marx, pel «govern del poble»; i es consideraven revolucionaris en tant que, i només en tant que se'ls hi negaven els plens drets democràtics. A mida que l'Estat burgès els donava drets socials, o sigui, també drets democràtics però incomplets, la majoria d'aquests partits «social-demòcrates» començaven també a identificar-se, almenys en part, amb els interessos nacionals d'aquest Estat —un desenvolupament que culminà el 1914 amb la concessió de crèdits de guerra per la seva majoria, que fou considerada per la minoria de marxistes disposats a la revolució com una traïció als principis del socialisme internacional, i que dugué ràpidament al fracàs i a la dissolució de la Segona Internacional.

Al mateix temps, el concepte de missió d'una dictadura de la majoria proletària que, com s'ha mencionat, ja no estava lligada a un concepte conseqüent de la forma política d'aquesta, de la història, fou dut de doble manera *ad absurdum*. Per una part, en els països industrials ha desminuït la part de proletariat de la població,

fins a un cert punt, i ja abans la idea de la futura revolució en aquests països no només causà una voluntat activa per a la presa de poder, sinó també l'esperança d'un futur *fracàs* de l'ordre de la societat capitalista, per tal d'empallidir cada vegada més amb el desenvolupament de les institucions democràtiques i de la puixant integració dels obrers en la societat industrial desenvolupada. Per una altra banda, la voluntat de revolució ha romàs viva sobretot en els països subdesenvolupats i no democràtics, on la classe treballadora era oprimida políticament per una minoria evident i el seu partit, com a Rússia; i allí la revolució comunista, que invocà a Marx, com posteriorment a altres països subdesenvolupats, ha dut a una dictadura de partit totalitària d'una minoria, que Marx ni havia previst ni havia volgut.

D'aquesta manera, ja és el moment de preguntar-nos, després d'aquest resum sobre el destí de les anàlisis científiques i els pronòstics i les concepcions polítiques de Marx, sobre el destí de la religió de l'ençà marxista, per l'herència de l'esperança en la salvació del profeta profà Karl Marx. En els països governats per comunistes, també i precisament a Rússia i Xina, on han tingut lloc les majors i més sagnants revolucions en nom d'aquesta creença, avui dia ell és mort: llurs partits governants en veritat encara s'orienten cap a una concepció dogmàtica del món, que consideren «marxista», però ja no esperen la realització de la societat comunista perfecta i lliure de conflictes, la realització de la qual, a la Unió Soviètica, al 1961 tenia, segons Chruschtschew, el seu terme l'any 1980, i pel que Mao Ze-Dong rebutjà, durant més d'una dècada, el desenvolupament de Xina en la «gran revolució cultural proletària» del 1966.

En el moviment obrer dels països industrials occidentals, aquesta esperança en la salvació ha perdut ja fa temps la seva virulència amb la imposició de la democràcia com a sistema polític i amb la substitució del capitalisme analitzat per Marx per una forma mixta d'economia dirigida estatalment amb un grau alt de seguretat social —en primer lloc, en els partits social-demòcrates; després, tàcitament, en l'adaptació dels partits comunistes de masses restants en l'ordre democràtic, i finalment en la conversió, també oficial, d'aquests, a un «Eurocomunisme» ja no revolucionari. Certament, al mateix temps s'ha

efectuat un «revival» sorprenent d'aquesta esperança en una salvació terrenal referida a Marx amb l'inici d'aquest darrer desenvolupament de finals dels anys seixanta a Occident, però no en els obrers sinó en el moviment de protesta estudiantí, i s'ha produït, a més de manifestacions entusiastes i en part violentes, una profusió de literatura neomarxista.

Però aquest moviment juvenil neomarxista no ha trobat cap punt de partença per al canvi polític de la societat: i s'ha mostrat com a molt poc durable —no perquè la jove generació futura estigués més contenta amb la situació existent, sinó perquè ja no comparteix les creences, arrelades en la il·lustració, en una salvació intramundana mitjançant una utopia proclamada en nom de la raó: degut a la doble por a la destrucció de la humanitat per una guerra nuclear o per un enverinament progressiu del medi ambient, tendeix a veure el desenvolupament desenfrenat de les forces productives com un camí no vers la salvació, sinó vers la catàstrofe.

Karl Marx ja no té res més a dir a aquesta generació amb el seu profund escepticisme envers la raó humana i el progrés industrial. El mateix és vàlid també per als nous moviments en el tercer món subdesenvolupat. Allí, durant dues generacions, molts moviments revolucionaris que intentaven de relacionar les idees nacionalistes i socialistes amb un programa per a aconseguir una modernització independent de l'Occident d'una manera ràpida, s'han nodrit espiritualment d'una forma del marxisme transformat per Lenin. Amb tot, la majoria han fracassat; i avui veiem per una banda nous països industrials nascuts que han rebutjat el camí revolucionari; per una altra banda, països que fins ara han fracassat per aquest camí, o per un altra, en fi, països on les dificultats de modernització, i on nous moviments anti-modernització, s'aparten de tot model de modernització segons el patró occidental, del qual també el marxisme n'és una variant. La barrera contra tota influència de Marx en els moviments anti-modernització del tercer món, inspirats una mica en el fonamentalisme islàmic, com també contra la seva influència sobre els moviments alternatius de la joventut actual, es troba en origen en el racionalisme de la il·lustració occidental.

És cert que nosaltres, els més vells, que hem rebut la doctrina del pensador primer críticament, sense compartir la seva religió de l'ençà, no oblidarem ni allò que la ciència, també l'anomenada «ciència burgesa», ha après de la seva visió de la història de la humanitat, ni allò que el moviment juvenil dels treballadors industrials,

abans sense drets, ha aconseguit pel seu missatge de confiança en sí mateix i de solidaritat. I nosaltres no traïrem les ensenyances que hem obtingut de la discussió amb Marx, a saber: que la humanitat s'ha aferrisat a cercar el seu camí en el futur també amb la raó, sense l'esperança en una salvació intramundana.